

К ВОПРОСУ О СОСТОЯНИИ ЖАНРА ФЕЛЬЕТОН В КЫРГЫЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Борбучалова Б.Ж.

Бишкекский государственный университет имени К. Карасаева, старший преподаватель, аспирант, г. Бишкек, Кыргызстан, bborbuchalova@bhu.kg

Аннотация: В данной статье анализируется жанр фельетона в кыргызской литературе. Фельетон — сатирическое произведение с острым языком и небольшим размером, в котором поднимаются актуальные и проблемные вопросы нашей жизни и выносятся на всеобщее обсуждение, разоблачаются нечестные люди, негативно влияющие на наш прогресс. Основная тема фельетона — социальная жизнь, люди. Материал для фельетона писатель-публицист берет из личных жизненных наблюдений, советских, партийных, хозяйственно-контрольных организаций, следственных органов.

Возможно написание фельетона в форме стихотворения, прозы или пьесы, в зависимости от содержания жизненных фактов фельетона, по писательским способностям фельетониста.

Ключевые слова: фельетон, фельетонист, сатира, юмор, злободневный, проза, поэзия, песня, рассказ, газета, писатель, литература, советский, мулла, жизнь, журнал, произведение, влияние.

КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫНДАГЫ ФЕЛЬЕТОН ЖАНРЫНЫН АБАЛЫНА КАРАТА

Борбучалова Ж.

Бишкек мамлекеттик университетинин аспиранты, ага окутуучу, Бишкек ш., Кыргызстан, bborbuchalova@bhu.kg

Аннотация: Макалада кыргыз адабиятындагы фельетон жанры тууралуу маселе каралат. Фельетон жанры актуалдуу, проблемалуу маселелерди көтөрүп, эл алдында талкууга койгон, алга жылышыбызга терс салакасын тийгизген кыңыркыйшыктуу адамдарыбызды ашкерелеген тили курч, көлөмү жагынан чакан сатиралык чыгарма. Фельетондун негизги предмети деле — коомдук турмуш, адам. Фельетон чын болгон окуядан, фактылардан жаралат. Жазуучу-журналист фельетон үчүн материалды жеке турмуштук байкоосунан, советтик, партиялык, чарбаны көзөмөлдөө уюмдарынан, тергөө органдарынан алат.

Бүгүн газета — журналдарга жарыяланган фельетондордун түрлөрү далилдегендей, фельетондун ык, формасы ар түрдүү. Фельетондун турмуштук фактынын мазмунуна карай, фельетонисттин жазуучулук шыгына карай, ыр түрүндө да, проза түрүндө да, пьеса түрүндө да жазууга болот.

Негизги сөздөр: фельетон, фельетонист, сатира, юмор, актуалдуу, проза, поэзия, ыр, окуя, газета, жазуучу, адабият, совет, молдо, турмуштук, журнал, чыгарма, таасир.

TO THE QUESTION OF THE STATE OF THE GENRE FEILUETON

IN

KYRGYZ LITERATURE

Borbuchalova B.J.

Bishkek State University named after K. Karasaev, senior lecturer, Bishkek, Kyrgyzstan, bborbuchalova@bhu.kg

Annotation: This article analyzes the feuilleton genre in Kyrgyz literature. Felton is a satirical work with a sharp language and a small size, in which topical and problematic issues of our life are raised and submitted for general discussion, our dishonest people who negatively affect our progress are exposed. The main theme of the file is social life, people. The rubric is created from real events and facts. The writer-publicist takes material for the feuilleton from personal life observations, Soviet, party, economic control organizations, investigative bodies. Of course, establishing the facts is only the beginning of the feuilleton. It depends on the talent and perspicacity of the feuilletonism to build a story, to raise problematic and topical issues. As evidenced by the types of feuilletons published in newspapers and magazines until today, the style and shape of the feuilletons are different. It is possible to write a feuilleton in the form of a poem, prose or a play, depending on the content of the life facts of the feuilleton, according to the writing abilities of the feuilletonism.

Key words: feuilleton, feuilletonism, satire, humor, topical, prose, poetry, song, story, newspaper, writer, literature, Soviet, mullah, life, magazine, work, influence.

Фельетон жанры кыргыз совет адабиятында Октябрь революциясынын даңктуу жеңишинен кийин, орус элинин классикалык адабиятынын таасиринин негизинде пайда болду. «Эркин Тоо» газетасы жарык көргөн күндөн баштап А. Убукеевдин, А. Токомбаевдин, К. Маликовдун, Ж. Бөкөнбаевдин жанытмалары жарыяланып турду. Аталган акын-жазуучулар тап күрөшү мезгилинде эскинин эскирген кишендерин үзүүдө фельетонду кубаттуу куралдардын бири катары пайдаланышып келди.

Кыргыз жазма адабиятынын алгачкы мезгилдеринде фельетон «жанытма» деген рубрика менен жарыяланып келди. Кыргыз совет фельетонунун калыптанышын жана өсүшүн жазма адабиятыбыздын өсүш этаптары менен бирге карайбыз. Себеби кыргыз совет жазма адабиятыбызда жаңыдан пайда болгон фельетон жанры тууралуу ачык түшүнүк болгон эмес.

1931 – жылы А. Убукеев «Байдын тумары» аттуу фельетон жазды. Анда молдонун байга кандайча тумар жасап бергендигин мыскылдаган. Ошону менен бирге тумарда жазылган ыр аркылуу автор байды да, дүнүйө үчүн итке тумар жасап берген молдонун өзү да ашкереледи:

Итиң, итиң итиңе,
Ит тезеги бетиңе.
Итке тумар жок эле,
Кызыктым бир сан этиңе [3, 5.б.].

Ырас, бул жерде молдо ичинен кымындап байды алдап кеттим деп ойлойт. Чынында бир сан эт үчүн алкы бузулуп, итке да тумар жасап берген өзүнүн сугалактыгын ашкерелеп олтурат. Ошол эле жылы «Кыргызстан» газетасына жарыяланган «Кожонун керемети» аттуу фельетонунда Кожо бир канча жаңгактарды жарып, ичин тазалап, уйдун кыгы менен коңузду салып, кайра желимдеп каптап коет. Аны кожо отко жакындатканда тап өтүп коңуздар кыймылдайт. Муну кожо өзүнүн «керемети» деп ойлойт. А. Убукеев кожо менен Ийгиликтин ортосунда жүргөн диалог аркылуу анын алдым-жуттумдугун ашкерелеген.

«...Эмнесин байкайт элең, кожом айтып олтурбайбы, тобо кыл, кийинки кездерде «союзкошчунун» устабынан башканы сүйлөбөй калганыңда шегим бар болучу, - деп Бакир бир топ сөздөрдү сүйлөдү.

- Болуптур анысын көрүшөрбүз Кожом мында конот, - деди Ийгилик. Кожого берилип калгандар түн жарымынан оогондо тарады. Эртең менен эрте жакшылап чайын

берип, абдан адептүү отурду да, кожом мен сизге бир кой берип узатайын дедим эле, аялым ат мингизип узаткын дейт... Мен сиздин түндө айткан шариятыңыз боюнча, аялымдын тилин албай олтурам. Эгерде аялымдын тилин алсам, ат минип кеткидейсиз. Аялымдын тилин албай койсом, сизге бир кой бергендейбиз. Аялыбыз экөөбүздүн талашыбызга айта турган кандай шариятыңыз бар? – деди, Ийгилик.

- Аялдын тилин да кем-кем алса болот, -деди кожо, түндө айтып отурган шариятын унутуп.

- Ошондой деңиз? Андай болсо кожонун тилин такыр албайм. Буга кандай

- Аны өзүңүз билиңиз, - деди напсисиннин жамандыгы үчүн жаңылып калган кожо.

Бул фельетонунда Тоголок Молдонун «Кожонун аңгемеси» аттуу ырынын мазмунунан пайдаланып, кыргыз айылдарында кереметтигин көрсөткүсү келген бир молдону мыскылдаган. Бул фельетондо да Ийгилик менен кожо бетме – бет күрөштү. Ийгилик кожону жеңди. Албетте, биз муну менен фельетондо дайыма эле оң каарман сөзсүз катышуу керек дегибиз келбейт. Кандай чыгарма болсо да автор зарыл деген учурда катыштырып, фельетондо оң каармандын ролун көпчүлүк учурда күлкү, автор аткарат. Кайсы бир учурда автор каармандардын диалогу же ички монологу аркылуу баяндайт. А. Убукеев «Кожонун керемети» аттуу фельетонунда оң каарманы Ийгилик кожонун касиетин отургандарга минтип ашкерелейт: «Ийгилик жаңгактардын бирин алып, балка менен чагып көрдү эле ичинен уйдун тезеги, тезек арасынан кара коңуз чыга келди. Тургандар таң калып томсорушту». Бул жерде молдонун өлбөгөн төрт шыйрагы калды. Отургандардын молдонун «касиети» бар деген ишеними жокко чыкты. Мына ушул сыяктуу молдолорду таамай ашкерелеген чыгармалар көбүрөөк болсо, молдолорго ошончо таасирдүү болорун айтып отуруу кажетсиз.

А. Убукеев «Анын оорусунда» аттуу фельетонун 1934 – жылы жазган. Анда колхоздун иши десе калп эле ооруп калган Кошунун ички маңызын аңтарат. Кышында талаа жумуштары бүтүп, колхоздо жумуш азайып калат эмеспи, ошол убакта Кошунун жүрөк оорусу лык эле токтойт. Жаз боло баштаганда иш да боло баштайт. Кошунун жүрөгү да опкоолжуп, ооруп калуу жагын карай козголот. Ошентип Кошунун жүрөк оорусу ишке карата, мезгили менен ооруйт. Фельетон автордун баяндоо ыкмасы менен жазылган. Ошондуктан фельетондун баштан аяк каармандын көзгө толо сөзүн окубайбыз. Фельетонист да автордук мүнөздөмөсүндө: Кошунун айтыша да сөзгө жеңилбеген, алыша келсе түк кебелбеген. Ал эми активдер келсе аш – тамагын белендеген колхозчулар ишке чыгып кеткиче ооруп төшөктө жатып, колхозчулар ишке чыгып кеткенден кийин короосунан чыгып элеңдеген, кыскасы өз ишин иштегенде жүрөгү айыгып, «кулаңдан соо» болуп калгандыгын төкпөй – чачпай эскертип өткөн.

Фельетондун ык, формасы ар түрдүү. Фельетондун турмуштук фактынын мазмунуна карай, фельетонисттин жазуучулук шыгына ылайык ыр түрүндө, проза же пьеса түрүндө жазууга болот. Жарыяланган фельетондорду изилдеп көрүп, окуяларынын композициялык түзүлүшүнө, жазуу ыгына, формасына карап төмөндөгүдөй эки топко бөлүү талапка ылайыктуу:

1. Газетага ылайыкталып жазылган фельетондор: фельетон корреспонденция, фельетон күндөлүк, фельетон кат, фельетон – макала, фельетон – рецензия;

2. Көркөм адабият жанрында жазылган фельетондор; бул топтогу фельетондор түрдүү жанрда көрүнөт:

а) прозалык фельетондор: фельетон – аңгеме, фельетон-жомок;

б) поэтикалык фельетондор: фельетон-ыр, фельетон - поэма, фельетон – баллада;

в) драмалык фельетондор: фельетон – сценка, фельетон – интермедия, фельетон – пьеса.

Саналып өткөн фельетондун ичинен фельетон – аңгеменин мүмкүнчүлүгү кененирээк. Анда адамдардын сатиралык образын, катышкан оң – терс каармандардын мүнөздөрү, портреттери, чегинүүлөрү, окуянын башталышы, чиелениши, өсүп жеткен жери, автордун чечими болот.

Кыргыз совет фельетонунун тематикасына баам жибергенибизде, негизинен, ал эки чоң багытка каршы күрөш жүргүзгөнүн байкайбыз.

1.Социалисттик түзүлүшүбүздүн алга жылуусуна тоскоолдук кылып жаткан ар түрдүү кыңыр-кыйшыктарга: жалкоолорго, элдин, мамлекеттин мүлкүн кымтуучуларга, бюрократтарга, паракорлорго, кошоматчыларга, феодалдык, бай-манаптык үрп-адатты алып жүрүүчүлөргө, мусулман дининин өкүлдөрүнө жана башка түрдүү – түмөн зыянкечтерге.

2.Эл аралык мамилелерге, жүзү каралык иштерине багытталган.

Кыргыз совет адабиятынын алгачкы мезгилинде жазылган фельетондордун тематикасы ар түрдүү болгон. Бирок, өз кезегинде өтө маанилүү терс көрүнүштөрдү, айыптуу кишилерди көз жаздымында калтырбай сынга алып, ашкерелеп келген.

Кайсы бир фельетондор конфликтисиз курулгандай сезилет. Бирок, фельетонду талдай келгенде ошол кемчиликке каршы коммунисттик идея каршы туруп жаткандыгын көрүү кыйын эмес. Бул конфликттин нак өзү болуп эсептелет. Көпчүлүк фельетондордо каармандардын негизги талаш-тартыштары ачык көрсөтүлөт. Фельетондун дагы бир

өзгөчөлүгү. Фельетонист көпчүлүк алдында жүзүн каралап алган кишини тарбиялоо же чара көрүү үчүн эл атынан жолдош-досторуна, тууган-туушкандарына ж.б. эскертүү берет. Фельетон турмуштук окуянын зыяндуу жактарын бир аз апыртып сүрөттөйт. Фельетондо аңгеме, повесттегидей атайын көркөм апыртманы ойдогудай кенен пайдалана албайт. Белгилүү даражада тандап алынган материалды апыртат, жалпылаштырат. Анын себеби фельетондогу жазылган факт жалгыз гана факт эмес, буга окшогон далай көрүнүштөр кездешет, ошолорго таасири тийсин деген максатта жалпылаштырат. Фельетондун мындай ыкта жазылышы, албетте, пайда гана берет. Жазуучулар фельетонду кээде «мен» аркылуу башташат. Мындай

фельетондор чынында күчтүү жана кызыктуу чыкпайт. Албетте, турмуштук факт дайыма эле кызыктуу окуя, сюжет бере бербейт. Аны фельетонист материалга жараша кыялында окуя курайт. Каармандардын портретин тартат. Анткени айыпкер окуяда сүйлөгөн сөзү, кебетеси даана көз алдыга элестеп турса, фельетон кызыктуу, таасирдүү болот. Турмуш бай жана ар түрдүү. Кээде адамдардын тышкы кебетесине мүнөз шайкеш келбейт. Мына ушунун табышмагын ачуу да өзүнчө кызык. Анан портрет тартууда, албетте, адамдын денесиндеги табигый кемчилигине шек келтирбөө керек. Фельетонго тема коюу да оңой эмес. Эгерде коюлган ат фельетондун мазмунун толук айтып турса, мында да кызыктуу болмок. Ошондуктан фельетондун аты мүмкүн болушунча кыска, образдуу, ойлуу, табышмактуу болуу керек. Фельетондун аягында айыптуу кишилердин кылмышына жараша керектүү сөздөрдү орду менен коюп бүтүрүү керек. Ошондой фельетон бутага алган кишиге гана таасир этпестен, бир аз кылмыш кылып, бирок элге билинбей жүргөн кишилердин жүрөгүн үшүтүп, кетирген каталыктарын тезинен оңдоого аракеттентип коет. Мындай жазылган фельетон таасирдүү болуп, даңазасы жүрөк жарат.

Ал эми эпикалык чыгармаларда типтештирүүнүн мүмкүнчүлүгү кененирээк. Себеби, эпикалык чыгармалар окуя жана мүнөздөмөдөн алган таасирлерди эмес, тескерисинче, окуя жана көрүнүштөрдүн өзүн көркөм чагылдырат. Ушул жагынан эпикалык чыгармаларда типтештирүүнүн ар түрдүү ыкмаларын кенен пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Эпикалык жана лиро – эпикалык чыгармаларда окуянын сюжети жазуучунун баяны, образдар, каармандардын речи, диалогу, пейзаж жана портреттер аркылуу түзүлөт.

Сатиралык тип түзүүнүн дагы бир ыкмасы – жазуучу турмуштан жолуктурган прототибинин негизинде жалпылаштырат. Мисалы: Т. Сыдыкбековдун «Тоо арасында» романындагы Ыманбай, «Биздин замандын кишилериндеги» Чегирткенин образдары тарыхтагы белгилүү кишилердин мүнөзүнүн негизинде калыпташтырылган. Ар кандай образ, ар дайым өз прототибинен кенен. Себеби, жазуучу турмуштагы реалдуу адамдардын турмуш аракетиндеги мүнөздүү белгилерин тандап алат. Кокустук жана күтүлбөгөн нерсеге маани бербейт. Турмуштан алынган материал жазуучунун кычлдануусунда көрүнүштөрдү көркөм апыртмалык каражаттар менен кооздойт. Окуялардын типтүүлүгүн ажыратуу бирден бир жол турмуш. Ошондуктан, чыгармадагы образдардын типтүү болушу жазуучунун

турмушту жакшы билишине байланыштуу. Азыркы эл оозунда айтылып, эл көңүлүндө сакталып жүргөн сатиралык образдардын баары турмушту терең үйрөнгөндүктөн пайда болду. Жеке башынын гана мүдөөсүн көздөп, элдик кызыкчылыкты көзгө илбегендер да жок деп айта албайбыз. Бюрократ, тууганчылдар тез – тез учурайт. Кыргыз сатириктери ушуларга окшогон түрлүү – түмөн кыңыр – кыйшыктуулардын баарынын мүнөздөрүн жалпылаштырып, типтештире алса, турмушубуз кедергилерден ошончолук тез тазаланат.

М. Алыбаев турмушубуздан айрым адамдардын мүнөзүнө тиешелүү кылык – жоруктарды терең үйрөндү. Кыскасы, «жөкүлүнүн асты бөксө болгону менен көкүрөгү бийиктердин, кошоматчылардын моралдык жүрүш – туруштан аксагандардын, аракечтердин, турмуштун агымынан артта калгандардын типтүү образын түздү. Мисалы, төмөнкү бир куплетти окуп көрөлү:

Бирөө бар:
Көкүлүнүн асты бөксө болгону менен
Көкүрөгү бийик,
Көзү эч кимди көрбөйт,
Мурду булутка тийип,
Салам айтсаң, салмактанат,
Араң башын ийип,
өтө көйрөң,
Күн бүркөө болсо да,
Күрөң көз айнек кийип [1, 134 б.].

Бюрократтар жөнүндө мындан мурда да көп чыгармалар жазылды. Мидиндин өзүнүн «Бюрократ» деген ыры бар. Бирок ушул сыяктанып тип түзгөндөгү саналуу гана. Сатирик канчалык таланттуу болсо, турмушту жакшы билсе, анын атайын апыртуусу да ошончо орундуу болуп, таасирдүүлүгү жогорулайт.

М. Алыбаевдин «Аман эле болсун» аттуу фельетону баласынын аман эле жүргөнүн каалаган ата – эненин сөзү боюнча жазылган. Чыгарма төрт бөлүмдөн турат. Биринчи бөлүмүндө автор менен ветврач койчу – Адамкул карыянын үйүнө келишип, тапкандарын Сагынбектин оозуна тосушуп бөпөлөшкөнүн, экинчи бөлүмүндө Фрунзе шаарында мединститутта окуган Сагынбекке атасы Адамкулдун кыйналып азык – оокат жеткирип жүргөндүгүн, үчүнчү бөлүмдө Сагынбек институтту бүтүрүп үйлүү – жайлуу болсо да атасына жардам бербей, таш боорлук кылганын ашкерелейт. Төртүнчү бөлүмүндө уулуна нааразы болуп жүргөн Адамкулга айылдаштарынын көңүл айтканы баяндалат. Кармыш карыя « - Бир уйдун мүйүзү сынса, миң уйдун мүйүзү зыркырайт» - дейт. Сенин мүйүзүң зыркырай жаткандыр, билип жатабыз. Капа болбо. Уулундун ушундай кайрымсыз болуп калышына өзүң да айыптуусуң. Баландын бар, жоктун кадырын билдирбей, алаканыңа салып бактың. «Аман эле болсун дечү элеч». Мына аман эле жүрөт. сага кандай пайда болду?» [1, 165 б.] Бул сөз Адамкулду табалап айтылган сөз эмес эле. Тескерисинче өтө эле боорукер болуп уулуна турмуштун ачуу – таттуусун кошо байкатып, тарбиялабаган адамдын кемчилигин эскертти. Анан калса Кармыш бул сөзүн жалгыз Адамкулга айтып жаткан жери жок. Адамкулга окшоп уулуна туура эмес тарбия бергендерге сабак болсун деп жатат. Фельетон ушул жагы менен баалуу.

Адабияттар:

1. Алыбаев М. Чыгармаларынын бир томдугу. – Ф., 1961, 360-б.
2. Бапаев, Х. Кыргыз сатирасынын табияты. - Ф., 1971.
3. Убукеев А. Байдын тумары // Эркин - Тоо, 1928, 7-август, №90
4. Убукеев А. Фельетон жөнүндө бир эки ооз сөз// Эркин - Тоо 27-май, 1959-ж
5. Карымбаев, К. Эл казынасы: сатиралык чыгармалар, санжыралар [Текст] / К. Карымбаев. - Фрунзе, 1981. – 236-С.